

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti
Katedra za slovački jezik i književnost

Ana Grbavac

**DRUŠTVENA DJELATNOST
ŽENA-SPISATELJICA
U RAZDOBLJU REALIZMA**

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Zrinka Kovačević, izv. prof.

Zagreb, lipanj 2019.

„Neka Bog dade da Ti naše dijete (ako bih Ti ga ostavila) bude na radost – da postane istinski, otvoren, velik Čovjek; - utri mu putove, no ne sprječavaj ga nikad da spozna patnju, koja oplemenjuje dušu, jer samo će tako postati čovjekom. Pusti ga da se razvije poput biljke, a ako bi posjedovao velik talent, pruži mu sve što može služiti njegovu poticanju; prije svega – daj mu slobodu, tamo gdje je bude zahtijevalo. Jer zbog ovisnosti o roditeljima, rođacima, slama se mnoga nadarenost – to znam iz vlastitog iskustva – i zato postupaj jednako bude li se radilo o djevojčici ili dječaku; svaki talent, svaki genij, zahtijeva podjednak obzir – spol tu ne smije doći u pitanje.“ (pismo Dore Pejačević suprugu) (Šćedrov i Perak Lovričević, 2010:66)

Zahvala

Zahvaljujem svojoj obitelji, posebice roditeljima, na bezuvjetnoj podršci tijekom čitavoga studija.

Također zahvaljujem profesoricama i profesorima s Katedre što su mi usadili ljubav prema slovačkome jeziku i kulturi te što su mi prenijeli svoje dragocjeno znanje.

Najveću zahvalnost dugujem svojoj mentorici, dr.sc. Zrinki Kovačević, izv. prof., na neizmjerljivoj podršci i pomoći za vrijeme studija, te na razumijevanju, volji i strpljenju koje mi je pružila tijekom pisanja diplomskoga rada.

Uvod.....	5
Društveno-politička situacija u 2. polovici 19. stoljeća.....	5
Nastanak realizma u slovačkoj književnosti.....	5
Žene-spisateljice.....	8
Terézia Vansová	8
Elena Márothy-Šoltéssová	16
Moje deti (Dva životy od kolíscky po hrob, zápisky a rozpravy).....	20
Ľudmila Podjavorinská.....	29
Društvena djelatnost žena-spisateljica.....	32
Zaključak.....	39
Popis literature.....	42

Uvod

U drugoj polovici 19. stoljeća prvi put u slovačkoj književnosti svojim su djelovanjem u javnosti istupile žene-spisateljice. Najviše su se istaknule Elena Maróthy Šoltésová, Terézia Vansová i Ľudmila Podjavorinská, ali i Božena Slančíková Timrava. U skladu s vremenom u kojem su živjele, pisale su u nacionalnom duhu. Njihova je uloga u slovačkom društvu iznimno važna zbog činjenice da nisu pisale isključivo radi književnosti same, već su postavile cilj obrazovanja žena. Željele su donijeti promjene u društvu, a svima im je zajednička izražena ljubav prema vlastitom narodu, domovini i jeziku, te promicanje važnosti uključenja žena u slovačko društvo, što do tada nije bilo moguće zbog društveno-političke situacije u Slovačkoj.

Društveno-politička situacija u 2. polovici 19. stoljeća

Slovaci stoljećima nisu imali čak ni osnovne uvjete za razvoj književnosti, s obzirom na to da nisu imali državnu ili kulturnu autonomiju. Stoga ne čudi da se do sredine 19. stoljeća nisu pojavila djela koja bi mogla stati uz bok onima svjetske književnosti. Međutim, zahvaljujući nacionalnom pokretu koji je doveo do buđenja naroda, književnost je također krenula u boljem smjeru. Probudila se vjera u budućnost Slovaka te je među ljudima rastao optimizam, a nakon kulminacije nacionalnog pokreta mlade su se generacije pisaca ujedinile u namjeri širenja nacionalne svijesti te ljubavi prema narodu. Napokon je došlo do pokretanja slovačkih novina, a konačno se razriješilo i jezično pitanje.

Nastanak realizma u slovačkoj književnosti

Za vrijeme slovačkog romantizma jačala je nacionalna samosvijest, što je konačno dovelo do normiranja književnog jezika, za što je prvenstveno zaslužan Ľudovít Štúr, a počeli su izlaziti i časopisi kao što je naprimjer Slovenskje pohľadi te almanah Nitra. Nešto kasnije, početkom devetnaestoga stoljeća, došlo je do slovačkog nacionalnog preporoda, koji je trajao do polovice stoljeća. Tada su predstavnici preporoda na čelu sa Štúrom tražili uspostavu slovačke autonomije u sklopu Ugarske kraljevine, ali ju nisu uspjeli ostvariti.

Naime, tijekom revolucije koja je kulminirala 1848. godine, a koja se pojavila u velikom dijelu Europe, došlo je do snažnih društvenih i nacionalnih nemira. Različite su skupine društva zahtijevale promjene u gospodarstvu i društvu općenito. Revolucionari su bili ljudi iz različitih slojeva društva te različitih zanimanja, dobi i pogleda na svijet. Svima je bila zajednička težnja za promjenom te su bili ustrajni u svojim namjerama i zahtjevima. Nakon što je Slovacima 1849. godine bila odbijena autonomija, u društvu se probudio panslavizam.

U razdoblju nakon revolucije, nazvanom Bachov apsolutizam, došlo je do zastoja u slovačkoj književnosti, čemu je zasigurno doprinijelo i uvođenje takozvanog „staroslovačkog“, odnosno češkog jezika kao službenog. Međutim, slovački se književni jezik nastavio razvijati zahvaljujući Martinu Hattali koji je kodificirao normu tog jezika te je sastavio gramatiku (Krátka mluvnice Slovenská, 1852). Nakon toga je objavljen i Memorandum slovačkog naroda (1861) te je osnovana Matica slovačka (1863) kao središnja kulturna ustanova, koja je zatim tijekom snažne mađarizacije zatvorena. To je potom dovelo do pojave realizma u društvu. Naime, iako su se realisti okrenuli aktualnim temama, i dalje je bilo prisutno pitanje definiranja nacionalno-političkog identiteta, pa ta tema nije bila zaključena, a tome je uvelike doprinijela Austro-ugarska nagodba. Nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe 1867. godine, Slovačka se našla u izuzetno nepovoljnom položaju, s obzirom na to da je nakon toga došlo do drugog vala mađarizacije te je provođena oštra denacionalizacija. Mađarski je jezik proglašen državnim, ukinuta je Matica slovačka i ostale ustanove na slovačkom jeziku, zatvorene su slovačke škole, a područje Slovačke smatralo se sastavnim i nedjeljivim područjem Ugarske Kraljevine. Također, Slovačka nije imala svoje kulturno središte, iako se kultura počela polako razvijati u Turčianskom Sv. Martinu (v. Karpatský, 1975). Sve do raspada Austro-ugarske Monarhije 1918. godine, kada je konačno nestao nacionalni pritisak te je slovački jezik postao administrativni, a Matica slovačka, kao i ostale ustanove, obnovljena, te je stvoreno kulturno središte u Bratislavi, Slovačka je bila podvrgnuta mađarizaciji. Unatoč tome, u razdoblju koje je uslijedilo, realizmu, došlo je do procvata slovačke književnosti.

Iako je slovački realizam zbog okolnosti koje su snašle zemlju kasnio, u mnogočemu je slijedio realizam svjetskih književnosti. Kao vrsta najviše se istaknuo roman. „.....osnova se romana pomiče od srca prema mozgu i od strasti prema misli; od sukoba k rješenju“ (Žmegač, 1987:186). Roman nastoji „obuhvatiti sudbine karakterističnih pojedinaca, cijelih obitelji pa i čitavih društvenih slojeva“ (Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga, 2007). Također, teme su u slovačkom realizmu bile suvremene, autori su se okrenuli aktualnim temama, a prevladavala je tematika sela. „Druhá tematická línia, ktorá sa výrazne zúčastnila na vývine

slovenskej prózy k literárnemu realizmu, prinášala, ako sme sa už zmienili, orientáciu na životné prostredie dedinského ľudu" (Šmatlák, 2001:213). Likovi su bili suvremeni, obični ljudi sa stvarnim problemima i svakodnevnim situacijama, tako da se čitatelj mogao poistovjetiti s njima. „Za književne težnje Balzacove i njegovih suvremenika udomaćio se, znademo, naziv realizam; mogao se, međutim, uvriježiti i naziv empirizam ili konkretizam, jer su upravo suvremenici bili impresionirani autorovim umijećem da stvori likove koji nisu obilježeni pečatom klasicističke tipizacije, nego su nalik na autentične, individualno oblikovane portrete" (Žmegač, 1987:179). Slovački su realisti i sami bili dio društvenih zbivanja pa su mogli uspješno prenijeti takvo stanje u svoja djela, a pisali su i autobiografska. „Romanopisac s takvim namjerama postaje „pripovjedač drama unutrašnjeg života, arheolog društvenog pokućanstva, nabrajač zanimanja, beležnik dobra i zla"; a preduvjet je svega toga proučavanje uzroka tih društvenih pojava, da se dokuči „skriveni smisao" u toj panorami likova, strasti i zbivanja" (Žmegač, 1987:180). Nastali su neki novi književni oblici, kao što je društveni roman (Kukučín), stihovani ep (Hviezdoslav) te lirski ciklus (Vajanský).

Slovački se realizam (1875-1905) razvijao u dva vala. Prvi su val obilježili Svetozár Hurban-Vajanský, Pavol Országh Hviezdoslav, Martin Kukučín, Elena Maróthy-Šoltéssová, Terézia Vansová. Upravo su oni uveli neke nove književne oblike te su učinili raskorak u onome što je književnost predstavljala do tada. Polako su počeli napuštati povijesne teme te su se okrenuli suvremenoj, seoskoj tematici. Književnost je u to vrijeme trebala braniti i čuvati nacionalni duh, s obzirom na to da se on razvijao u teškim uvjetima, pa se neko vrijeme mogao njegovati tek putem književnosti i u ljudima samima. U drugom su se valu realizma istakli sljedeći pisci: Ľudmila Podjavorinská, Božena Slančíková Timrava, Jozef Gregor Tajovský, Janko Jesenský. U ovom su valu realisti bolje poimali strukturu društva pa su zbog toga prikazivali kritičniju sliku slovačkoga naroda. Bez sumnje, jedno od glavnih obilježja slovačkoga realizma je pojava žena-spisateljica.

Žene-spisateljice

Prvi put u povijesti Slovačke, žene su se aktivno uključile ne samo u književnost, nego i u ostale sfere društva, i ne samo da su se počele isticati kao spisateljice, nego su i poticale druge žene na različite aktivnosti u društvu, a sve to putem časopisa koje su uređivale, što je također bila novost. Naime, do tada nije bilo uobičajeno, a čak ni prihvatljivo da se žene bave politikom, znanosti ili književnošću. Sve se to promijenilo zahvaljujući spisateljicama prvoga vala realizma, a to su ponajprije Elena Maróthy-Šoltéssová i Terézia Vansová. One su posebno važne ne samo za slovačku književnost, nego i za cjelokupan razvoj društva, s obzirom na to da nisu pisale isključivo zbog umjetnosti same, nego su imale za cilj podučavanje i obrazovanje žena. Željele su utjecati na društvo, promijeniti ga. Osnivale su društva i pokretale te uređivale časopise kako bi približile književnost ostalim ženama, ali i potaknule žene da se aktivno uključe u društvo. Međutim, svakako treba istaknuti i književnu vrijednost njihovih djela. Posebno se izdvaja roman u obliku dnevnika *Moje deti* E. M. Šoltésrove, koji može stati uz bok djelima svjetske književnosti. Iako su spisateljice drugog vala realizma već pisale radi književnosti same, neosporan je utjecaj njihovih prethodnica, koje su prvi put učinile iskorak po pitanju aktivnosti žena u književnosti i društvu, te su otvorile put ostalima i time zauvijek promijenile tijek slovačkog stvaralaštva.

Terézia Vansová

„Skutočnosť nám ukazuje, že je žena dôležitým činiteľom v živote národa a každá by si mala uvedomiť, aké povinnosti má nielen ako žena, občianka, ale nadovšetko matka detí, ktoré donesie na svet.“ – Terézia Vansová

Slika 1. Terézia Vansová

Terézia Zuzana Vansová slovačka je prozaistica, prevoditeljica i etnografkinja. Rođena je 18. travnja 1857. godine u mjestu Zvolenská Slatina. Roditelji su joj bili Samuel Medvecký i Terézia Langová. Predstavnicu je prvoga vala slovačkog realizma, osnivačica ženskog časopisa Dennica i potpredsjednica časopisa Živena. Pisala je pod različitim pseudonimima: Johanka Georgiadesová, Milka Žartovnická, Nemopbila, Neznáma veličina, P. Kronikár, P. Rokytovský, Reseda, Tereza Vansová – Medvec. Umrla je 10. listopada 1942. u 85. godini života.

Obitelj Terézie Vansove imala je velik utjecaj na njezino književno djelovanje. Naime, bili su obrazovana obitelj; otac je bio evangelički svećenik. Imala je šestero braće i sestara. Obrazovanje je počela u narodnoj školi u rodnoj Zvolenskoj Slatini, a nastavila u privatnoj djevojačkoj školi K. Orfanidesa u Banskjoj Bystrici. Osim toga, sama je učila i tražila štivo za čitanje. Naime, u to vrijeme nije bilo uobičajeno da se žene obrazuju više od osnovnog stupnja te je bilo smatrano kako to nije potrebno. Međutim, Vansová je već u djetinjstvu pokazala zanimanje za književnost te je stalno učila, čitala djela koja je posuđivala iz očeve knjižnice te je počela pisati svoja prva djela: „*To bolo celé jej vzdelanie, aké škola v tie časy mohla poskytnúť dievčatám. V spoločnosti totiž vládla mienka, že dievčatá nemajú študovať na vyšších školách, že sa majú venovať domacnosti, a teda vzdelanie nepotrebuju*” (Podsedlá, 1971:3). 1875. godine se udala za evangeličkog svećenika Jána Vansu, s kojim je odselila u mjesto Lomnička. Tamo je počela pisati prve pjesme (Moje piesne), koje su bile objavljene u časopisu Orol:

Moje piesne sú len skromné

hôrne z úbočia kvietky..

Sú to plody rozochvenej

mladistvej mysle mojej,

v nich zložil duch srdca city

k národu lásky svojej.

Venujem ich bratom svojim,

*ktorí za vlast' pracujú,
venujem ich sestrám milým,
ktoré národ milujú.*

(Hajduková, 2002:11)

Pisala je i prozu, i to na slovačkom i njemačkom jeziku. Nakon što su se preselili u mjesto Rimavská Píla, počela je aktivnije pisati. Objavljivala je svoja djela u časopisima Národné noviny i Slovenské pohľady. Terézia Vansová iznimno je važna za emancipaciju žena u slovačkoj književnosti i društvu općenito. S obzirom na to da ženama nije bilo dozvoljeno čak niti više obrazovanje, te se smatralo da bi žene trebale biti isključivo domaćice i da se ne bi trebale uključivati u politiku, znanost ili književnost, ona je postigla izuzetan uspjeh u promicanju važnosti uključenja žena u društvo, ali je svojim djelima itekako opravdala i vlastitu vrijednost. Osnovala je i uređivala prvi ženski časopis u Slovačkoj, Dennica. Časopis je izlazio od 1898-1908. i ponovo od 1910-1914. godine. Također, od 1920. do 1923. godine uređivala je časopis Slovenská žena. Podržavala je amaterska kazališta i slovački tisak. Bavila se etnografijom te je surađivala s društvom Lipa, a napisala je i Novu kuharsku knjigu (1914). Zahvaljujući Vansovoj osnovana je obiteljska škola i mjesni odbor Živena u Banskoj Bystrici.

Osim što je stvarala u teškim uvjetima, s obzirom na tadašnju situaciju u društvu, njezin su privatni život zadesile dvije tragedije. Još dok je sa suprugom živjela u Lomničkoj, 1882. godine u ranoj dobi umro im je jedini sin. Kasnije, 1911. u Banskoj Bystrici, slomljen od rada, bolesti i iscrpljenosti, suprug Ján počinio je samoubojstvo. Uz sve to, snašli su ju i egzistencijalni problemi. Nije joj bilo lako ni za vrijeme pokretanja časopisa Dennica. Nije naišla na podršku većine. Kad je izašao prvi broj, došlo je do negodovanja u društvu jer nije bila prihvatljiva takva inicijativa: „*Pani Vansová iste plače a narieka, lebo týmto článkom (kritikou z Národných novín) je Denica odparentovaná, môžete vedieť, že tretie číslo nevyjde.*” -tako je jednom prilikom Vansová opisala kako joj je izvjesni svećenik predvidio kratko trajanje. Međutim, ona je odgovorila: „*Isté je, že som plakala, ak som sa aj zatvrdila. Osušila som slzy, udrela na stôl a povedala: „Aj za to! Vyjde i tretie a vyjdú i nasledujúce!”*” Nije dozvolila da joj loše namjere i kritike stanu na put prema ostvarenju svoga cilja. Poznata je po velikoj ljubavi prema svome narodu i borbi za jednakost. Njezina suvremenica i spisateljica E. M. Šoltésová uvijek ju je podržavala te joj se pridružila u ciljevima. Posvetila joj je članak u prvom broju časopisa Živena: „*Koho známe iba po dobrom a vieme o ňom, že pracoval za nás,*

snažil sa zo všetkých síl nám dobre urobiť, toho uzrieť, najmä nečakane, vždy dobre padne a vzbudí teplý pocit v srdci. Ak o ktorej slovenskej žene môžeme povedať, že všetky svoje sily, ktoré jej zbudli po vykonaní nevyhnutných súkromných povinností, venovala službe nám, svojim sestrám, tak je to práve ona, Terézia Vansová."

Slika 2. Naslovnica časopisa Živena u kojem Šoltésová piše o Vansovoj

Iako je Terézia Vansová prije svega predstavница realizma, njezina prva djela još su uvijek imala obilježja idealizma. Prvenstveno je svojim djelima htjela privući čitateljice, a uspješno je i utjecala na njih. Prva je žena u Slovačkoj koja je napisala roman (Sirota Podhradských, 1889). Pisala je o tadašnjoj stvarnosti, koju je dobro poznavala, te o svojoj obitelji. Često su ih posjećivali tadašnji značajni spisatelji, kao naprimjer Andrej Sladkovič. Još kao dijete Vansová je slušala priče odraslih o životu u zemlji te je upijala i učila, a kasnije

naučeno primijenila u svojim djelima. Upravo zahvaljujući takvim posjetima, upoznala je i svoga supruga Jána Vansu. Naime, on je kao student posjećivao njezinog oca dok je ona još bila dijete. Kasnije, nakon više godina, vratio se po nju kada je imala osamnaest te ju oženio. Taj je događaj opisala u autobiografskom djelu Suplikant. Kasnije je radila i na polju, a voljela je komunicirati s ljudima, pa je inspiraciju za prva značajnija djela crpila upravo iz razgovora s njima. Dobro je prenosila stvarnost slovačkog društva u svoja djela upravo zato što ju je tako dobro poznavala, bila je dio nje. Velik dio inspiracije dobila je unutar vlastite obitelji. U djelu Danko a Janko opisala je odrastanje i život svoga supruga i njegovog prijatelja (v. Podsedlá, 1971:4-5). Također mu je posvetila knjigu Môj muž, koja je kasnije izdana pod nazivom Ján Vansa, a koju je napisala nakon njegove smrti.

S obzirom na to da je živjela na selu, Vansová se susretala s običnim, jednostavnim djevojkama i ženama te je mogla vidjeti kako žive. Vidjela je da nisu obrazovane te da ne čitaju. Zato je veliku važnost imao časopis Dennica. U njemu nisu bila objavljivana samo književna djela, nego i kuharski recepti te članci o svakodnevnim problemima, zdravstveni savjeti i slično. Zahvaljujući tome ubrzo je postao omiljen među ženskom populacijom te je bio sve popularniji. Također, Vansová je uvijek podržavala češko-slovačku suradnju te je podržavala češku kulturu i spisateljice, a prevodila je djela Božene Němcove. Osim toga, za svoj je roman Kliatba 1927. godine dobila državnu nagradu. Po autorici je dobilo naziv natjecanje žena u umjetničkom prezentiranju poezije i proze u Slovačkoj, Vansovej Lomnička, a 1970. godine, za vrijeme trajanja manifestacije Gemerské kultúrne dni, otkriven je spomenik Terézii Vansovoj u Rimavskoj Píli. „*Bolo to v tretí deň Gemerských kultúrnych dní, ktorým vlastne slávnosti vyvrcholili.*” (Podsedlá, 1971:1)

Vansová je pisala poeziju, prozu, dramska djela, autobiografska djela, prevodila je te pisala članke koji su sadržavali recepte i kuharske knjige. Iako je prvenstveno pisala s ciljem obrazovanja žena i poticanja njihovog uključenja u društvo, ne smijemo zanemariti ni književnu vrijednost njezinih djela. Jedno od obilježja koje se provlači kroz mnoga njezina djela svakako je sentimentalnost. Ona se ističe ponajprije u autobiografskim djelima i djelima za djecu, ali je bila prisutna i zbog ciljane publike, a to su bile žene. Na taj im je način mogla lako približiti književnost: „...*Terézia Vansová, ktorá ako prozaička si kládla za úlohu vytvoriť slovenskú obdobu tzv. ženskej beletrie adresovanej čitateľkám a zameranej teda na „ženský” sentiment a životný skúsenostný okruh*” (Šmatlák, 2001:212). Tako u djelu Nové šatôčky (1898) iz zbirke Rozprávky a črty ističe sentimentalnost i opis sela: „*Krásny večer sa rozprestrel nad Rimavskou dolinou. Vyšiel mesiac a striebistým svetlom obľal úzku dolinu a v nej malú, tichú dedinu.*”

(Vansová, 1941:59), „*Tichou nocou nesie a jeho zvuk ďalej. Slabý vetrik ťahá sa od Tisovca. Rimava šumí, jej vlny ako stopené a rozliate striebro tečú svoju odveku púť nadol.*” (Vansová, 1941:61), „*Mlyn stál ticho, nepohnute, niet mletia; i príšerné stavenie starého, opusteného pivovaru smutno tu hľadá v utnej noci.*” (Vansová, 1941:61), „*Nevidela nič viac, mohli pre ňu teraz mátohy tancovať a vábiť, mohli byť nielen psi, aj iné potvory, ona nesie svoje nové šaty na rukách, nežne, starostlivo, chrániac ich pred úrazom, ani mat’ svoje milované dieťa.*” (Vansová, 1941:67), „*Ó, sladké časy detstva! Ty nevinná spokojnosť s málom, v tebe je záruka, že budeš vedieť si oceniť dary, ktoré pre teba má Hospodin nachystané!*” (Vansová, 1941:67)

Djela Terézie Vansove:

1875 – *Moje piesne*, ciklus pjesama na njemačkom jeziku

1884 – *Jedlička*, novela, *Rozsobášení*, novela

1885 – *Čo si rozprávali klobúky*, *Suplikant*, *Humoreska*

1886 – *Lest’ nad lest’*, *Ideál*, *Potopa*, kazališna predstava za djecu

1888 – *Julinkin prvý bál*

1889 – *V salóne speváčky*, kazališna komedija, *Sirota Podhradských*, roman; prvi slovački objavljen roman koji je napisala žena; prema istinitom događaju

1890 – *Obete márnomyseľnosti*

1892 – *Ohlášky*

1893 – *Prsteň*

1896/1897 – *Pani Georgiadesová na cestách*, putopis; opis putovanja u Prag na izložbu 1895., opis Praga i ljudi u njemu te opis izložbe i vlastiti dojmovi

1897 – *Svedomie*, kazališna predstava

1898 – *Nové šatočky*

1900 – *Terézia Medvecká, rodená Lange*, biografsko djelo o majci

1901 – *Lúbezní hostia*, kazališna predstava

1903/1904 – *Paľko Šuška*, novela o dječaku za kojeg su se brinuli njezini roditelji

1905 – *Danko a Janko*, novela o djetinjstvu njezinog muža i njegovog prijatelja

1906 – *Môj Jožko*, kazališna predstava

1911 – *Dve novelky*

1914 – *Nová kuchárska kniha*

1919 – *Milku dajú na edukáciu, Vlčia tma*

1922 – *Biela ruža, Chovanica, Z našej dediny*

1926 – *Kliatba*, roman

1926/1927 – *Môj muž*, biografsko djelo o suprugu Jánú Vansi

1927 – *Boženka-Divočka*

1928 – *Ako zo svojho a iná próza*, Božena Němcová, *Babička*, prijevod, Božena Němcová, *Podhorská dedina*, prijevod

1930 – *Sestry*, roman, Božena Němcová, *Pán učiteľ*, prijevod

1931 – *Z fary a zo školy*

1933 – *Ilenin vydaj a iná próza*

(izvor: https://sk.wikipedia.org/wiki/Terézia_Vansová)

Slika 3. Brončana bista Terézie Vansove na Trgu Štefana Marka Daxnera u Rimavskej Soboti

Elena Márothy-Šoltéssová

„Radšej volím bohatý vnútorný život a chudobný zovnútorň ako naopak.“ -E. M. Šoltéssová

Slika 4. E. M. Šoltésová

Elena Maróthy Šoltésová jedna je od najznačajnijih spisateljica slovačkog realizma. Rođena je 6. siječnja 1855. godine u gradu Krupina, a umrla 11. veljače 1939. u gradu Martin. Otac Daniel Maróthy bio je evangelički svećenik te član skupine šturovskih pjesnika. Pisao je pod pseudonimom Vrahobor Maškovský. Majka Karolína Hudecová umrla je kad je Elena imala samo dvije godine, a otac se ubrzo nakon toga ponovo oženio. Imala je brata i sestru.

Govorila je njemački i mađarski jezik, što je u to vrijeme bilo neophodno zbog mađarizacije. Pohađala je kalvinističku školu u gradu Lučenec, a kasnije njemački institut koji je vodila Žaneta Friedlova. Kao dvadesetogodišnjakinja se udala za martinskog trgovca Ľudovíta Michala Šoltésa te se preselila u Martin, gdje je živjela do kraja života. Tamo se aktivnije uključila u društveni život. 1883. godine postala je potpredsjednica, a 1894. predsjednica društva Živena, koje je nakon ukidanja Matice slovačke bilo jedino nacionalno kulturno društvo. *„Bola to vlastne prvá slovenská žena-spisovateľka, ktorá literárnu tvorbu a verejnú kultúrnu prácu uvedomele rozvíjala ako svoj životný program. Stojí za zmienku, že spolok slovenských žien Živena (založený v roku 1871), ktorému dlhé roky stála na čele, bol po zatvorení Matice slovenskej na istý čas jedinou aktivitou celonárodnou kultúrnou ustanovizňou a že napríklad každoročné „augustové“ národné slávnosti v Martine (konané na pamäť*

Memoranda) sa formálne odohrávali ako valné zhromaždenia toho spolku. Okrem toho svoj nesporný význam má i Šoltésovej publicistická a redaktorská aktivita, najmä v literárno-spoločenskom mesačníku *Živena* (od roku 1910), ktorý sa predovšetkým v časoch prvej svetovej vojny (keď prestali vychádzať *Slovenské pohľady*) stal najvýznamnejším orgánom slovenskej literatúry. Šoltésová takto spolu s niekoľkými ďalšími spisovateľkami, ktoré vstúpili do slovenskej literatúry koncom 19. storočia, dokumentuje, že proces duchovnej emancipácie ženy prenikal aj do nášho kultúrneho prostredia a začínal hrať významnú úlohu nielen v slovenskej literatúre, ale aj v slovenskom národnom hnutí" (Šmatlák, 2001:212). Zajedno s Teréziom Vansovom ureďovala je časopise *Dennica* i *Živena*. *Živena* je izlazila jednom mjesečno, uvijek s podnaslovom „Zábavno-poučný časopis-orgán spolkov *Živeny a Lipy*". Prvi broj izašao je 1910. godine i odmah postigao uspjeh.

Nakon smrti supruga 1915. godine, i dalje je aktivno djelovala. Svojim je radom i zalaganjem doprinijela otvaranju prve slovačke više škole za ženska zanimanja 18. rujna 1919. godine u Martinu. Također je otvorena petomjesečna domaćinska škola. To je bio velik uspjeh s obzirom na to da u to vrijeme nije bilo uobičajeno, a čak ni dozvoljeno više obrazovanje žena. Nakon toga, u Slovačkoj su se počele otvarati podružnice društva *Živena*, a zatim i škole i tečajevi za djevojke i žene. Šoltésová se, između ostalog, borila za poboljšanje odnosa među ljudima te je bila protiv mišljenja da su žene manje vrijedne. U svojim je borbama bila dostojanstvena i nenapadna, čak i kada su ju osuđivali i nisu podržavali njezin rad. Jednom se prilikom tako suprotstavila Vajanskom, koji je bio tajnik društva *Živena* i formalni urednik časopisa *Živena*. Naime, Šoltésová je zajedno s Vansovom željela ujediniti slovačke i češke žene i njihovu djelatnost. Njemu se to nije sviđjelo, pa je rekao da „*sú to darobné veci s tým ženským "urovnoprávnením", ženy že sú urovnoprávnené vo všetkom, čo im patrí, tieto časopisy že majú prichuť socialistickú a propagovanie ženskej rovnosti s mužom že je k tomu i protináboženské*" (v. <http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/elena-soltesova>). Nakon toga Šoltésová je napisala osvrt na to pod nazivom *Potreba vzdelanosti pre ženu*, koju je upravo Vajanský objavio. U njemu između ostalog iznosi sljedeće mišljenje: „*V novej dobe žena prichádzajúca k seba povedomiu viní muža, že od vekov k svojmu pohodliu držal ju v istej poddanosti, v hmotnej i duševnej odvislosti a nedospelosti, následkom čoho zakorenili sa jej isté otrocké vlastnosti a v duševnom ohľade vôbec zaostala*". Međutim, Vajanský je nekada imao jasno stajalište o ženskoj emancipaciji: „*Sila ženy je v jej ženskosti, vo vernom strážení nad závetami rodiny. Ešte i sám Nietzsche, najsvobodnejší duch, menuje feminizmus „najohavnejším pokrokom v zošpatení Európy*". Individualizmus zabíja v žene ženskost',

zmŕtvená ženskost' hubí rodinu a na rozvaliny rodín zrumí sa celá spoločnosť rýchlejšie a istejšie, ako veneciánska veža svätého Marka" (Národné noviny, 1902, br 91). Bez obzira na sve, Šoltésová nije odustajala od svojih ciljeva. S obzirom na to da ugarska vlast nije odobrila vlastitu školu slovačkim djevojkama, ona ih je putem časopisa pokušavala podučavati, ali ih i zabaviti. Slovačko sveučilište u Bratislavi htjelo joj je pokazati koliko cijeni njezin rad ponudivši joj doktorat, ali ona je odbila rekavši: „*Doktorát patrí iba študovaným ľuďom, ktorí dlhé roky sa trudili, aby svojou vedou prispeli národu a svetu, a nie spisovateľke, ktorá vcelku málo napísala.*” Time je pokazala svoju skromnost i veličinu. Na njezin sedamdeseti rođendan 1925. godine predsjednik Masaryk osobno joj je uputio poziv u svoju rezidenciju.

Prvo djelo E. M. Šoltésove *Na dedine* objavljeno je 1881. godine u časopisu Slovenské pohľady nakon što je pobijedila u anonimnom natjecanju. Nakon toga je bila sve uspješnija u pisanju. Međuratno razdoblje za nju je bilo izrazito plodno, jer u tom su periodu njezina djela izlazila ne samo u Slovačkoj, nego i u Češkoj, Francuskoj, Hrvatskoj i ostalim zemljama. Osim toga, u Münchenu je izdana knjiga autorice Elge Kern, *Führende Frauen Europas*, u kojoj su predstavljene žene, njih 25, koje su značajne za poticanje žena u društvenoj djelatnosti. Među njima se našlo i ime E. M. Šoltésove.

Djela E. M. Šoltésové:

1881 – *Na dedine*, pripovijetka

1882 – *Prípravy na svadbu*, *Dozvuky k poslednému valnému zhromaždeniu Živeny*, članak

1885 – *Úloha Živeny*, članak, *Umierajúce dieťa*

1891 – *V čiernickej škole*

1894 – *Proti prúdu*, roman u dva dijela

1895 – *O románe Proti prúdu*, članak u kojem brani svoj roman

1896 – *Prvé previnenie*, novela

1898 – *Popolka*, novela, *O vplyve zábavného čítania*, članak

1902 – *Za letného večera*, novela

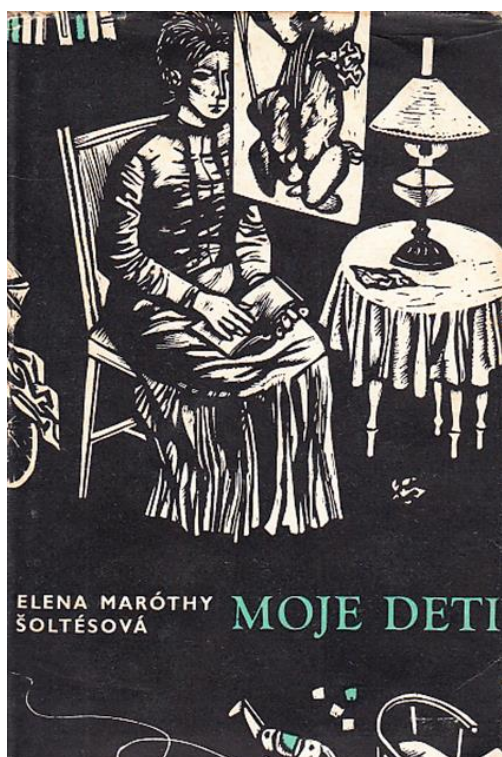
1913/1917 – *Môj syn*, memoari

1923/1924 – *Moje deti*

1925 – *Sedemdesiat rokov života*, memoari gdje opisuje 20 godina svog života

(izvor: https://sk.wikipedia.org/wiki/Elena_Maróthy-Šoltéssová)

Moje deti (Dva životy od kolísky po hrob, zápisky a rozpravy)

Slika 5. Naslovnica romana Moje deti

Šoltéssová je od rođenja svoje djece vodila zapise o njima. Vodila je svojevrsan dnevnik, u koji je bilježila razvoj svoje kćeri Elenke i sina Ivana. Zapisivala je važne događaje iz njihovog života, ali i sitnice koje su činile njihove živote. U tom je djelu pisala iskreno i otvoreno, bez zadržke je iznosila i one manje lijepe događaje, ali i one radosne. Ponajviše je izražavala beskrajnu ljubav prema djeci, brigu za njih, te strah. Stalno je preispitivala svoje odluke, pitala se je li dobra majka te može li im pružiti sve što trebaju. Pisala je čak i u najtežim danima svoga života, kada je prerano ostala bez svoje dvoje djece. Kći Elena umrla je od tuberkuloze u osmoj godini života, a sin Ivan umro je 1911. godine. Roman je podijeljen u dva dijela (Prva část i Druhá část). U prvom dijelu vodi bilješke o kćeri i sinu, analizira njihov odnos i zapisuje sve

važne događaje od njihovog rođenja, dok je u drugom dijelu u središtu pozornosti sin. U drugom je dijelu vidljiv veći vremenski odmak u bilješkama. Naime, zbog smrti svoje kćeri, Šoltésová nije imala snage niti volje nastaviti aktivno pisati.

U prvom dijelu opisuje odnos Elenke i Ivana te Elenkin odnos s ocem. „*Ked' sa povadia, a hoci i pobijú, hnev dlho nedržia*” (Šoltésová, 1968:15). Odmah prelazi na radnju, odnosno opis naizgled svakodnevnog života mlade obitelji. Navodi i zapisuje vlastite, odnosno izmišljene riječi svog sina Ivana: „*Ochotne prisviedča „hem”, alebo „hej”, a energicky protestuje „nija” alebo „nije”. No to je nič proti tomu, čo narozpráva vo svojej vlastnej reči; ktorá sa dá ťažko spísať*” (Šoltésová, 1968:19). Iskreno opisuje Ivana: „*Kto ho pozná, každý ho rád vidí – on si nechtiac získava srdcia.*”, „*Ale má on i svoju temnú stránku: je prudký, vie sa zlostiť. S Elenkou sa často pohašterí, Merienu okrikuje a i na nás sa hnevá, keď nerozumieme, čo si od nás pýta alebo čo nám v svojej reči hovorí.*” (Šoltésová, 1968:21) i prikazuje njegov odnos prema Belki, njihovoj pomoćnici. Ponekad je prema njoj grub, a ponekad blag.

Ističe razlike kod djece: „*Vôbec vo všetkom sú celkom rozdielnej povahy moje dve deti*” (Šoltésová, 1968:43). Majka zapisuje Ivanove riječi točno onako kako ih je izgovarao, iako zapravo nemaju smisla, ali ona ga razumije te dodaje kako je neopisivo drag dok to izgovara, čime pokazuje bezuvjetnu majčinsku ljubav prema djetetu. Također ističe i strah za djecu: „*Aspoň len v tom keby ma mohol niekto ubezpečiť, že nebudú nezdarné a že si ich k dospelosti dochováť, tieto svoje dve deti. Že mi neumrie ani jedno a že ich ani ja predčasne neodumriem*” (Šoltésová, 1968:55). Kao da predosjećajući najveću tragediju svog života, često ju obuzima strah što će biti s djecom. Uvijek iznova ih uspoređuje i boji se za njih: „*...moje deti majú svoje chyby, najmä u Elenky, už sa začínajú javiť. Ona je síce múdre dievčatko, často až veľmi múdre, že nad tým viac žasnem, akoby som sa tomu tešila, ale táto múdrosť nevyklučuje u nej chyby... A moja Elenka je i šľachetná dušička, hotová letieť každému na pomoc, varovať každého pred možnou nevyhodou, nedopustiť nikomu krivdy, plakať nad nešťastím iných – a jednako, bezpochyby z toho istého prameňa, ukazuje sa pri nej istá nepoddajnosť, osoblivosť, neuznanie svojej chyby, urazenosť, keď sa jej neprisúdi to, čo sama za dobre uznáva.*”, „*Celkom inakší je Ivan. Toho chápem v každom hnutí jeho prostej dušičky a úprimného srdiečka – hoci on tie svoje hnutia ešte veľmi nedostatočne vyjadruje slovami.*” (Šoltésová, 1968:58)

Šoltésová shvaća da nije uvijek sve savršeno u odgoju djece i da i ona odrastaju te pokazuju različite reakcije i ponašanje: „*Zle nám padne, keď sa naše deti niekedy so svojou vôľičkou postavia i proti nám, ale keď si vec rozvážime, musíme uznať, že bolo by celkom proti ľudskej*

prírode, ak by to nikdy neurobili. Keby sa nám podarilo nie lámať ich vôľu, ale upravovať ju na dobré. To však nie je ľahko" (Šoltésová, 1968:71). Medutim, pokazuje veliko rozumijevanje: „*Od deti žiadame bezvadnosť, a sami robíme chyby*" (Šoltésová, 1968:86). Svjesna je da je teško i odraslima održavati obećanja te se pridržavati principa, a od djece se to uvijek očekuje. Bez obzira na to što ponekad pomisli na to da nije sigurna kako će se njezina djeca snaći u životu, beskrajno ih voli i to ističe.

U romanu spominje i veliki požar u gradu Martinu 5.5.1881. te govori da nakon toga nije puno pisala o svojoj djeci: „*Od toho pre nás dosť osudného 5. mája (1881.) keď bol veľký požiar v Martine, ktorý zachvátil i nás, totižto dom, v ktorom bývame i obchodujeme, málo si značím o mojich deťoch*" (Šoltésová, 1968:109). Preselili su se.

Autorica puno pažnje posvećuje opisu sina Ivana: „*I teraz, čo toto píšem, je okolo mňa, znepokojuje ma, berie mi pero z ruky, aby som už nepísala, aby som sa radšej s ním bavila.*" (Šoltésová, 1968:123), „*Celú túto zmiešaninku, súkromný to, samonadobudnutý majetoch môjho Ivana, mám pred sebou a usmievam sa naň, ako sa usmievam i na stopy jeho malých prštekov, zanechané na ploche môjho stolíka, ktoré som pri utieraní prachu po odchode detí naschvál obišla, lebo mi tiež nahrádzajú ich prítomnosť.*" (Šoltésová, 1968:125), „*Mama moja, ty si aj moj anjelič dobly!*" - doložil ešte z hojnosti svojho srdiečka môj vtáčik zlatý, prerozkošný, a z očiek mu hľadá otázka, či ho naozaj nevysmejem pre tento nečakaný skrsnutý prejav" (Šoltésová, 1968:126). Ne želi ga zaboraviti, kao ni Elenku, zato pokušava zapisati što više detalja iz njihovih života jer je svjesna da život brzo prolazi i da djeca neće zauvijek biti s majkom.

U potpoglavlju Văčšie deti, văčšia starosť autorica opisuje nadolazeće događaje u obitelji koji nisu sretni i kao da se samo nagomilavaju. „*S premenou bývania akosi zmenil sa nám celý spôsob živobytia – a to nie k dobrému*" (Šoltésová, 1968:128). Grize ju savjest jer smatra da su djeca sve „gora" a ona se osjeća bespomoćno; teško, odnosno sve teže je odgajati djecu: „*Znepokojuje ma, že musím deti často trestať; aspoň mňa sa to vidí pričasto. A neviem si inej rady, keď sa ich chytajú divé kúsky.*" „*...nadchádza ma pocit, že unika mi čosi drahé, čo nevládzem zastaviť, keď vidím, ako sa Ivan berie preč z domu za zábavkami s kamarátmi, ako sa dobre cíti, keď môže umknúť spod nášho dozoru...*" (Šoltésová, 1968:144). Svjesna je da u ulozi majke nema mjesta odmora, odustajanju od vlastite djece, ali također svjesna je činjenice da uvijek mora biti tu za svoju djecu, bez obzira na to što život nosi. „*...či si disponovaná k tomu, či nie, či si zdravá alebo nezdravá, či máš pomoci, či nie – silu k tejto ťažkej a*

zodpovednej úlohe čerpáš vždy len zo svojej nevýstižnej materinskej lásky." (Šoltésová, 1968:154) – takoder naglašava kako bez majčinske ljubavi ne bi bilo svijeta. Razmišlja o odgoju i kažnjavanju, ne želi fizički kažnjavati svoju djecu. Stalno se preispituje, analizira, razmišlja o tome radi li sve ispravno, boji se. „Ked' toho majú dosť, maľujú na tabuľku, a zasa ja mám obdivovať ich umelecké dielo. Ja vidím len na bielo počiaranú a špongiou podfládrovanú plochu, ale oni mi vysvetľujú, že sú to vrchy, potoky a oblaky – teda krajinka" (Šoltésová, 1968:164). Opisuje Ivanovu znatiželju: „Ak Elenka odíde do školy, nastane zasa tichosť a moje nervy si trochu oddýchnu, hoc i sám Ivan berie moju pozornosť ustavične do nároku", „Mama, a prečo je stôl z dreva? Mama moja, prečo my vo tme nevidíme? Mamka, prečo hviezdíčky žmurkajú? Prečo leva volajú levom – ved' by ho mohli aj inák volať?" (Šoltésová, 1968:165)

„Detská duša vôbec neprijíma pojem smrti, smrť jej je len povrchným zdaním. Ona ešte nezabudla na žriedlo večného života,, z ktorého sama pošla, má nepovedomé vedanie svojej nezaniknuteľnosti" (Šoltésová, 1968:169). Razmišlja o prolaznosti života i smrti, svjesna je da se mnogo žrtvuje za svoju obitelj, ali zna da drugačije ne bi mogla. „Tak je to, byť ženou a matkou. Zo dňa na deň, z roka na rok potláčam a od seba odprávam svoje osobné žiadosti a náklonnosti, lebo niet možnosti vyhovieť aj im, i neodbytným povinnostiam. Niektoré ženy sú v šťastnejších pomeroch, že môžu neujať jednému a vyhovieť i druhému, ale ja k tým nepatrím." (Šoltésová, 1968:172), „Ved' ani len na to nemávam času, aby som si naše bežné časopisy mohla poriadne poprečítať. Vždy len s náhlením, vždy odkladajúc vážnejšie čítanie, ktorému treba venovať celú pozornosť, na lepšie, pohodlnejšie časy. Len by som rada vedieť, či tie ozaj kedy prídu?" (Šoltésová, 1968:175). Kao da predosjeća da ljepša, sretnija vremena neće stići. No nije svjesna kako će joj se život iznenada preokrenuti.

Ponovo uspoređuje djecu: „Takto mi každý večer zapadnú moje štyri hviezdy. Dve jasné, veľké, priezračné, dve hlboké, tmavé, ohnivé. A ja vždy dlho musím na ne, zavreté, hľadiť a nad nimi sa zamyslieť. Tie prvé mi nerobia mnoho starosti, lebo hoci je Elenka i hodne tvrdošijná vo svojich chybách, akosi nechce sa ich vzdať, sú ony vpravde nie nebezpečnej povahy. Ony hádam moju Elenku môžu urobiť iným v niečom nemilou, ale ju samu do zlého neprivedú, lebo ona je z druhej strany už od prírody v dobrom tak upevnená, že by, nazdávam sa, ani bez pevnej vodcovskej ruky v živote nepoblúdila. Iné je s Ivanom. On od začiatku javí všetky ľubezné, podmaňujúce vlastnosti, ktoré milým ho robia celému jeho okoliu, ale tej povedomej pevnosti ešte niet v ňom, ktorá by jeho samého zabezpečovala pred škodou a poblúdením." (Šoltésová, 1968:181)

Nakon nekoliko mjeseci djeca su se razboljela, a majka se brine: „V zime som si pochvaľovala stále zdravie deti, a ako nastal teplejší čas, obe mi dostali nádchu, kašeľ i bolenie hrdla. Ivan sa ľahko vykýchchal z toho, ale Elenku veľmi zmorilo. A keď ona prechorie, u mňa hneď dostavia sa všetky možné najhoršie obavy a moria ma vo dne, v noci. Pretože je telesne slabá...” (Šoltésová, 1968:182). Ponovo ih usporeďuje, promišľja i preispituje se. „Nemala by som od neho žiadať to, čo Elenka dokázala, lebo jej akosi predčasne zrie rozum. A jemu možno trochu prineskoro. A práve ja v tomto mala by som mať svätú trpezlivosť s ním, lebo i ja som sa za detstva do mnohých vecí ťažko a pozde chápala.” (Šoltésová, 1968:193)

Elenka je sve teže bolesna. „Ona by najradšej celý deň sedela nad knihami a premýšľala o ich obsahu. Z jej podnetu i dnes o bohu, o duši, o súdnom dni sme už vybavili niekoľko otázok. A to je veru nie ľahká vec” (Šoltésová, 1968:198). Razmišľja o kčeri i još jednom usporeďuje svoje dvoje djece: „Elenka je obozretná, vie si premyslieť, čo by jej mohlo poškodiť, a hľadí tomu vyhnúť. Ivan nepremyslene huši-buši letí do všetkého, i do nebezpečenstva, či v hneve, či v rozjarenosti, či v peknom zápale. Prečo im to nebolo na rovnaké čiastky podelené – prečo? Jeden i druhý by tým získal. Elenka by bola milšou, srdečnejšou, Ivan múdrejším, stálejším a pevnejším” (Šoltésová, 1968:200). Boji se, osjeća strach za dijete, brine se: „On, zdá sa, ešte veľmi dlho bude potrebovať toho božieho anjela – strážcu, ktorý zavše ozaj napodiv chráni deti pred ublížením – len, aby ho ten privčas neopustil” (Šoltésová, 1968:205). Prošlo je neko vrijeme, a i Ivan i Elenka su i dalje bolesni: „Obe moje deti sú choré – Ivan tu, Elenka na Dobranivej” (Šoltésová, 1968:207). Majka se više boji za Elenku, zna da je slabija i boji se, ne zna hoće li izdržati: „Samé trudné myšlienky ma prenasledujú, pre Elenkinu chorobu sa neviem uspokojiť. Ona sa jej iste zbierala od samej jari, keď tak chorľavela a teraz to vypuklo. Ako trochu zosilnie, pôjdem si po ňu. Ivan mi leží v osýpkach. Je nepokojný, stonie a kašle, ale iného nebezpečenstva dosiaľ nebadáť, chvalabohu. Je zväčša milý a dobrý, nie mrzutý a náročitý, ako chorí bývajú. O neho sa akosi nebojím, len Elenka, Elenka!” (Šoltésová, 1968:208). Kao da predosjeća da se neće oporaviti. Prisjeća se kako su ju svi hvalili te koliko ju voli. „Jej učiteľ sa o ňu prezvedal, je celý oduševený, keď ju spomína, nevie ani nájsť dostatočných slov na jej pochvalu. Obdivuje ju, že je do všetkého, bez výnimky do všetkého i chtivá i nadaná. Dobre mi padla táto pochvala, a predsa ma i akosi rozbolela v srdci. Ved' je to dávna skúsenosť, že mimoriadne nadané deti sa vraj nevychovejú – že sa vyvíjajú nie pre tento, ale pre tamten život”. (Šoltésová, 1968:208)

28. rujna 1884. na Elenkin osmi rođendan ona je i dalje bolesna. Prolaze dani, a majka ima loš predosjećaj: „O Elenke som si bola temer istá, že nebezpečenstvo už pominulo, tak dobre sa

zotavovala: a teraz nám odrazu znova ochorela! Leží v šarlachu a vo veľkej horúčosti... Čo z toho má byť – čo? - Ešte oslabená od predošlej, či môže vydržať a prekonať novú ťažkú chorobu? Lekár nás teší, že vydrží, lebo choroba prišla vraj len v miernom stupni – ale ja sa nemôžem zbaviť zlého tušenia" (Šoltésová, 1968:219), „A Elenka veľkými očami hľadá na mňa zo svojej postele a opytuje sa, čo toľko píšem do tohto zošita. Sľubujem jej, že jej to všetko raz prečítam, keď bude staršia". (Šoltésová, 1968:220)

Autorica se obráca majkama, traží suosječanje: „Iba vy, matky, ktoré podobne, medzi nádejou a zúfaním sa potácajú, opatrujete alebo opatrovali ste si drahé dieťa v jeho bolestnej a nebezpečnej chorobe, iba vy viete, aké sú to muky vidieť každú jeho útrapu, vidieť na seba upreté o pomoc prosiace jeho oči a nemôcť ani za cenu úplnej sebažertvy" (Šoltésová, 1968:221). Zna da jedino majka môže osjetiti takvu vrstu tuge, boli i straha. No Elenka ni u bolesti ne gubi nadu i volju za životom, „V pokojnejších chvíľach ešte vždy kochá sa všelijakými milými jej predstavami a robí plány do budúcnosti." (Šoltésová, 1968:223)

Majka gleda dijete kako umire i gubi nadu; „Viem, že tu čiha ani už nie dlhá chorľavosť, ale rýchly koniec..." (Šoltésová, 1968:224) – osjeća veliku tugu i nemoć. 31. prosinca 1884. Elenka je umrla. „Jeden zo dvoch mne zverených predrahých mi životov vyhasol pred mojimi očami. Nevedela som ho zachrániť. Dňa 19. decembra v piatok o pol tretej hodine ráno vzal si boh naspäť k sebe peknú, čistú dušu mojej Elenky" (Šoltésová, 1968:224). Majka opisuje svoju bol: „Jej odlúčenie od nás najbolestnejšie som precítila, keď ju mŕtvu odnášali do prednej, studenej izby, v ktorej nebývame" (Šoltésová, 1968:225). Ispričava se kćeri, želi vratiti vrijeme, više cijeni život: „Prosila som ju za odpustenie pre všetky mimovoľné previnenia, premeškания – a hlavne preto, že nevládala som ju udržať pri zdraví a živote." (Šoltésová, 1968:226), „Žalostná je to zmena, keď rodičovi miesto dieťaťa ostane iba jeho hrob na cintoríne". (Šoltésová, 1968:226)

Kako vrijeme prolazi, javlja se nada i vjera: „Rozpomienky na posledné utrpenia, na ubolené oči i na celú zbiedenú podobu mojej Elenky sú mi bolestné, i zostanú mi takými, ale už častejšie sa zaoberám i jej podobou, aká bola za zdrava, vo všetkých stupňoch jej rýchleho duševného vývoja.", „Mám chvíle, kde bohu ďakujem, že mi ju dal, hoci mi ju i zasa vzal, keď som si nadobudla niektoré záslhy o ňu", „Bože, opatruj mi v svojej láske drahých mojich, ktorých mám u teba, a popraj nám opätného spojenia k dokonalejšiemu, šťastnejšiemu životu!" (Šoltésová, 1968:227). To je ujedno i kraj prvog dijela. U prvom dijelu autorica opisuje oboje djece, sve odiše vedrinom i nadom, sve do bolesti i smrti kćeri, dok je drugi dio posvećen sinu

Ivanu. U niekoľko poglavlja prati njegov život od školskih dana pa do zrelosti te do i njegove prerane smrti.

Na počátku drugog dijela autorica se prisjeća kćeri. „*Dnes doplnil sa rok, čo sme bez Elenky, a ja som ešte dosiaľ dobre nepochopila, že to navždy, že jej tu viac nebudeme mať, iba tam - keď sa my za ňou poberieme...*” (Šoltésová, 1968:231). Još uvijek ne vjeruje, ne može se pomiriti s činjenicom da više nema Elenke. Razmišlja o smrti i Bogu te traži utjehu: „*Boh dal, boh vzal...*”, „*Toto je pre matku po strate dieťaťa najúčinnnejšia útecha.*”, „*Tam, pri smrti, zjavujú sa nám tri nebeské sestry: láska, viera a nádej - seba ukracuje, kto ich nechce spoznať*” (Šoltésová, 1968:232). Ovdje autorica konkretno spominje časopis Živena: „*V Almanachu Živeny z roku 1885 uverejnila som pod nadpisom umierajúce dieťa výňatky zo zápiskov o Elenkinej chorobe a smrti, v ktorých ju však menujem Boženkou.*”

„*Tiež nedávno, 27. decembra, na deň Jána-evanjestu, bol náš Ivan osemročný. I to ma ponúklo porozmýšľať a zaznačiť o ňom niečo*” (Šoltésová, 1968:243). Spominje Vajanskog: „*Na druhý večer som mu pre náhradu a potešenie prečítala Nebeskú slávu z Vajanského básne Vilín*” (Šoltésová, 1968:246). Ponovo ju obuzima strah, ovog puta za sina, boji se jer ne zna što će biti s njim. „*A len čo bude z nášho Ivana, keď mu už my nebudeme stáť za chrbtom? Táto otázka sa mi dostaví každý deň*” (Šoltésová, 1968:252). Vrijeme prolazi, a Ivan pokazuje interes za određene stvari, postaje samostalan. „*Teraz mu je hlavnou pasiou gymnastika, ruky a stehná má vždy kde-tu počerneté od nej a zavše by mi i doma chcel predstavovať, ako sa tam vyšinuje, preťahuje a prehadzuje.*” (Šoltésová, 1968:274), „*Mňa niekedy veľmi trápi jeho nedbanie na povinnosti. Od začiatku bojujeme proti tomu, všetkými spôsobmi sa usilujeme priučiť ho, aby si najprv vybavil povinnosť a až potom šiel sa zabávať, ale výsledky nebadat ani najmenšieho*” (Šoltésová, 1968:276). Brine za sina: „*Náš vplyv u neho bude ustupovať vplyvom iných, nebudaj i vplyvom nedobrym, ktoré mu pri jeho povahe môžu byť záhubnými.*” (Šoltésová, 1968:295)

Autorica prikazuje realno stanje tadašnje situacije u državi te potlačenost slovačkog naroda uslijed snažne mađarizacije. „*...naši slovenskí synkovi už hodne sa odcudzili často idealistickému a serióznemu ponímaniu svojej životnej úlohy, aké opanovalo slovenských ľudí v Štúrových časoch a zapustilo korene i do nasledujúcich generácií až po zatvorenie slovenských gymnázií*” (Šoltésová, 1968:295). Kad je upisao gimnaziju, Ivan je odselio od kuće, no šalje pisma majci. „*Cez prázdniny som musela vypočúvať všetko, čo cez celý rok zažil v Bystrici, ako sa s kamarátmi bavil a samopašil na Jasenskom vršku, i do Radvane zachádzal do milých, priateľských domov*” (Šoltésová, 1968:302). Bio je dobar učenik: „*Štyri roky, čo tam strávil,*

sme boli bez zvláštnych obav o neho" (Šoltésová, 1968:304). Ponovo autorica opisuje aktualno stanje u državi, ističe nepovoljan položaj slovačkog naroda, a pri tome opisuje hrabrost svog sina te spremnost da obrani svoje korijene. „Dôjde teda na každého slovenského rodiča, ktorý sa odhodlá dať svojho syna do nepriateľských mu škôl, že prehutuje, skúma, dozvedá sa: kde, na ktorej strednej škole našej vlasti je slovenský študent, majúci smelosť priznať sa k svojej národnosti, najmenej pre to prenasledovaný? - Kde sú profesori natoľko statoční a spravodliví, že by nepovzbudzovali ‚vlasteneckých‘ žiakov na špehúnstvo a denunciantstvo proti ‚národnostným‘? - z ktorej školy neboli ešte slovenskí žiaci vyhodení preto, že sa na ulici po slovenský zhovárali, že slovenské knihy čítali, aby svoju reč celkom nezanedbali, alebo že si pri priateľskej schôdzke slovenské piesne zaspievali? A pri takom prezvedaní sa vždy vychodí, že škôl, čo by sa podobnými vlasteneckými zásluhami ešte neboli vyznačili, je v našej vlasti čo deň menej..." (Šoltésová, 1968:305), „15. marec, vlastenecký sviatok maďarského študentstva, datujúci sa od pamätného preň 15. marca roku 1848, okázalo sa slávieva na maďarských školách. Maďarská národná hymna a iné vlastenecké spevy i ohnivé rečnenia sa ozývajú a na zovňajší odznak oslavy pripínajú sa na šaty stuhy a kokardy v maďarských národných farbách, vôbec radosť a oduševnenie prichádza k výrazu všemožným spôsobom." (Šoltésová, 1968:309), „Ak ste nie Maďar, urobíme vás ním – alebo skapete!" - zahrml nanajvýš popudený profesor." „Tak radšej skapem! - odsekol Ivan odhodlane" (Šoltésová, 1968:310).

U potpoglavlju Dospelý saznajemo da se Ivan razbolio, te da je u međuvremenu pronašao djevojku. „Ked' prišiel domov ako doktor práv, bol až veľmi štíhly, schudnutý, o čom svedčí i jeho vtedy zhotovená podobizeň trojakej pózy" (Šoltésová, 1968:332). Majka se brine za njegovo zdravlje. Bolest ne prestaje, a nitko ne može sa sigurnošću reći hoće li se oporaviti. „Lekár síce dával nádej ako obyčajne, ale človek sa na to už nespoľieha." (Šoltésová, 1968:334); sve je manje nade i optimizma. Kako vrijeme prolazi, Ivan je već smrtno bolestan i svi su svjesni da mu se bliži kraj, pa i on sam. Ipak, odlučuje oženiti zaručnicu Olgu. „Hñed' na druhé ráno-bolo to v sobotu, 11. februára-ustrojili sme im sobáš – prežalostný...Sobáš na smrteľnej posteli – aký to vyhladaný románový námet!" (Šoltésová, 1968:352). Ubrzo nakon toga Ivan umire. „Potom ja – ja sama svojou rukou – zatlačila som mu polootvorené viečka na oči s krutým pocitom, že navždy zatváram pred nimi svetlo tohto sveta" (Šoltésová, 1968:356). Majka se ne može pomiriti sa smrću sina: „Neúprosná ruka skončila u nás svoje dielo: vyhasila mladý, zdarne rozvitý život, drahý a prepotrebný užšej i širšej rodine; roztrhala zväzky lásky, ostaviac nezhojiteľné rany rozluky, zničila krásne nádeje a úmysly, zanechajúc na ich mieste

žalost' a pustotu; smútkom a bezradnosťou zahalila celý zvyšný život nás pozostalých" (Šoltésová, 1968:357).

Prošlo je veť neko vrijeme, ali majka se i dalje ne miri sa smrću sina. Ostala joj je vjera koja ju drži da potpuno ne klone. *„Týždne prešli od smrti môjho Ivana, a ja som ešte vždy tu a ešte vždy nechápem, ako sa to mohlo stať – ani nechápem, že sme my to mohli prežiť. Otázka: prečo sa takto muselo stať? Mi utkvela v mysli, a odpovede na ňu nemôžem nájsť.“*, *„Povedané nám je z najsvätejších úst, že nič je nie na nás dopustené okrem vôle boha, nášho otca, ani len jediného vlasu z hlavy nestratíme bez jeho dopustenia. A iste je tak“* (Šoltésová, 1968:358). Neizmjerne je tužna te stalno doziva svog sina, razmišlja je li i ona kriva za to što se dogodilo, nameće si krivnju što ga nije mogla zaštititi. No uvijek uspijeva pronaći tračak nade i svjetlosti te se trudi upamtiti svog sina samo po najljepšem. *„Ale minulosť neznamená zaniknutie, lež vplynutie do večnosti – a čo je vo večnosti, to nemá zániku“* (Šoltésová, 1968: 372).

U potpoglavlju *Láska* Šoltésová piše od ljubavi te ponovo spominje Boga: *„Tá láska, ktorú doniesol ľudstvu Kristus, keď ako syn boží prišiel na svet, ktorá bola zosobnená v jeho bytosti, je nad všetku moc, nad všetky zákony, nad všetku múdrosť. Ona je tá dokonalá božská láska, ktorá nikomu zle neurobí, iba dobre, preto je práve ona plnosťou a vrcholom zákona... V porovnaní s touto božskou láskou zaiste nedokonalá je láska ľudská, ktorá je podľa svojej prírody prijímačkou osôb, lebo ona miluje iba tých, ktorí sú jej milí, a nemiluje tých, ktorí sú jej nemilí“* (Šoltésová, 1968:382). Ostala joj je samo još vjera te uvjerenje da je njezin sin na boljem mjestu.

Na samom kraju autorica govori kako sve manje piše bilješke o životu otkad nema djece. Ostalo joj je malo radosti i veselja. 1917. godine umire joj i muž i ona ostaje sama. Iako je pretrpjela neizmjernu tragediju i najveću bol koju majka može iskusiti, ostalo joj je tek toliko snage i nade da proživi život. Poslije svega stoji bilješka urednika: *„Tematika Mojich detí je v slovenskej literatúre unikátnou. Unikátnou je i v literatúre svetovej. Pôvodne pre súkromné ciele a účely, pre potešenie vlastného srdca zamýšľané zápisky stali sa dôležitou literárnou prácou, ktorá zrejme nenájde v našej národnej spisbe tak skoro nasledovateľa“* (Šoltésová, 1968:393).

„Samota je mojím živlom, ako má ním byť každému tvoriacemu človeku. Všetky moje detské knihy viem naspamäť a neraz recitujem veršičky a smejem sa.“ – Ľudmila Podjavorinská

Slika 6. Ľudmila Podjavorinská

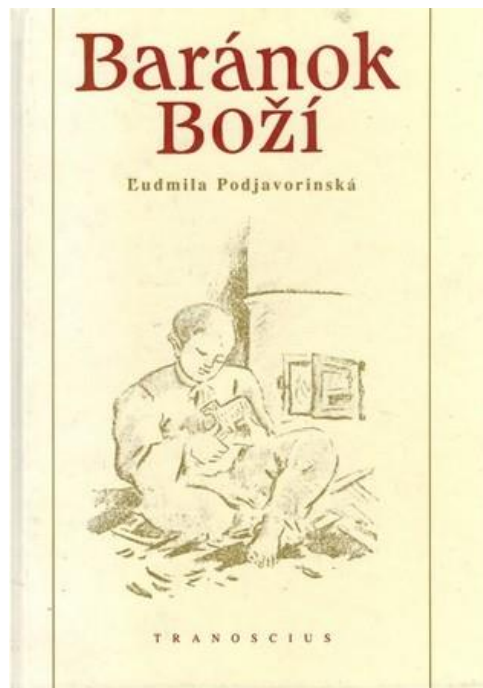
Ľudmila Riznerová Podjavorinská slovačka je pjesnikinja, prozaistica te osnivačica slovačke književnosti za djecu. Rođena je 26. travnja 1872. godine u mjestu Horné Bzince. Roditelji su joj bili Karol Rudolf Rizner i Mária Klimáčková. Imala je devetero braće i sestara. Stekla je samo osnovno obrazovanje, i to u narodnoj školi kod svoga oca. Međutim, rano je počela čitati i obrazovati se sama, da bi kasnije prevodila djela ruskih i južnoslavenskih pjesnika. Umrula je 2. ožujka 1951. u gradu Nové Mesto nad Váhom.

Podjavorinská je, zajedno s Vansovom i Šoltésovom, ali i Timravom, poticala žensko književno stvaralaštvo u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, ali ga je i podigla na profesionalnu razinu. Iako je ona predstavница drugoga vala slovačkog realizma, zahvaljujući svojim prethodnicama, ali i vlastitoj upornosti, zalaganju i radu, ostvarilo se ono čemu su težile predstavnice prvog vala, a to je aktivno bavljenje žena književnošću. Počela je pisati već kao 15-godišnjakinja. Tada je izdala djelo Turecká svadba u časopisu Slovenské noviny, a godinu dana kasnije izašla je crtica Na Štedrý večer. Pisala je pod brojnim pseudonimima: Ružodolská, Damascéna, Nechtík, Božena, Podjavorinská, Šeršelinová, Špiritangulínová, Ľudka, Ľudmila, Ľudmila R., Veselohorská, Vrzalovská, M. Ružodolský, Milko Ružodolský, Nevädza,

Podjavorinský, Podjavorský, Sojka, Teta Ľudmila, Teta Ľudmila Podjavorinská. Objavljivala je u časopisu Slovenské noviny (1887) i promadžarski orijentiranom časopisu Vlast' a svet (1888). Međutim, 1892. godine počela je slati svoja djela u Slovenské pohľady i Národné noviny. Zahvaljujući kvaliteti pjesama, njezino prvo djelo Z vesny života (1895) joj je donijelo titulu Prva slovačka pjesnikinja. To je veliko postignuće jer, ne samo da u to vrijeme još uvijek nije bilo potpuno prihvaćeno takvo zalaganje žena-spisateljica, nego je i bilo neobično da se jedna žena profesionalno bavi pisanjem. Zato je takvo priznanje i titula još jedan korak bliže cilju žena-spisateljica prvog vala slovačkog realizma, a to je potpuno prihvaćanje i zasluženost priznanje. Povodom te titule Podjavorinskoj su priznanje izrazili između ostalog i Vansová, Timrava i Hviezdoslav. Ona je prva žena koja je izdavala pjesme u obliku knjiga, dok je do tada bio običaj izdavanja pjesama u časopisima. Utjecaj Vansove i Šoltésove na Podjavorinsku vidi se u crtama sentimentalnosti koje je provlačila u svojim djelima. Kasnije se počela baviti kritikom društva i međuljudskim odnosima, što je zapravo uvod u novo razdoblje. Pisala je i prozu (crtice, humoreske, pripovijetke iz života običnih ljudi), a vrhunac njezinog stvaralaštva su novele V otroctve (1905), Blud (1906) i Žena (1910), gdje je u temama već vidljiv konflikt i razdor u obitelji.

Najčešća tema njezinih publicističkih radova je pitanje položaja majke, žene u društvu, mogućnosti obrazovanja za žene, odgoj mlade generacije, potreba za časopisima i knjigama za djecu i mlade. Zagovarala je stav da je razina obrazovanja i kulture jednog čovjeka i naroda pokazatelj njegove slobode. (v. <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/ludmila-podjavorinska-4903>). Slovački je narod toliko dugo bio bez vlastitog jezika i kulture, da je neprestano bio sputan u nastojanjima da stvori vlastita djela. Jezik je jedno od temeljnih obilježja, ali i osnova jednog naroda, te bez njega nije ni moguće stvoriti nešto, što bi ostalo u trajnom nasljeđu. Zbog toga je važan nacionalni pokret koji je probudio Slovake, a samim time i žene koje su bile svjesne da moraju razvijati književnost na vlastitom jeziku kako bi olakšale put dolazećim generacijama.

Kada govorimo o Ľudmili Podjavorinskoj, važno je napomenuti da je najvažnija njezina djelatnost pisanje za djecu. Objavljivala je u časopisima Noviny malých, Zornička, Včelka, Priateľ dietok, Slniečko. U tematici dominira dječja igra, doza humora, ali i životinje. Vrhunac djela za djecu je pripovijetka Baránok boží iz 1932. godine.

Slika 7. Naslovnica pripovijetke Baránok boží

Podjavorinská je, kao i Vansová i Šoltésová, radila na gospodarstvu te se brinula o svojim roditeljima. Uz sve to posvetila se i književnosti, ostvarujući pritom skromne prihode od pisanja. Važno je naglasiti da se žene-spisateljice toga doba nisu bitno razlikovale od ostalih žena kada govorimo o brizi za kućanstvo i obitelj. Nisu bile primjerice plemkinje niti po nečemu posebne, osim po svojoj snažnoj volji i ljubavi prema narodu i književnosti. I ono malo slobodnog vremena što su imale, koristile su za čitanje, obrazovanje i pisanje, te se nisu prepustile rutini zbog posla i nisu dozvolile da se zadrži stereotip, ali i praksa, da žene trebaju samo biti kod kuće i da se ne smiju više obrazovati niti se aktivnije uključivati u društvo. Podjavorinská je surađivala sa svojim prethodnicama, posebno s Vansovom kod izdavanja časopisa Dennica. Kada uzmemo u obzir činjenicu da je Podjavorinská ipak djelovala nešto kasnije, možemo reći da joj je na neki način bilo lakše. Naime, njezine su joj prethodnice olakšale put u stvaralaštvu, ali svejedno su surađivale, i pitanje položaja žene u književnosti nije nestalo. Kasnije je Podjavorinská predsjedala mjesnim odborom Matice slovačke, a radila je i u Crvenom križu. 1947. godine dobila je titulu národná umelkyňa.

Djela Ľudmile Podjavorinske do sredine dvadesetog stoljeća:

1893 – Protivy

1895 – Z vesny života

1905 – V otroctve

1906 – Blud, Kde sa vzal?

1909 – Dvaja bratia i Nešťastie pôvodcom šťastia

1910 – Žena

1912 - Krása

1914 – Otok

1921 – Kytka veršov pre slovenské dietky

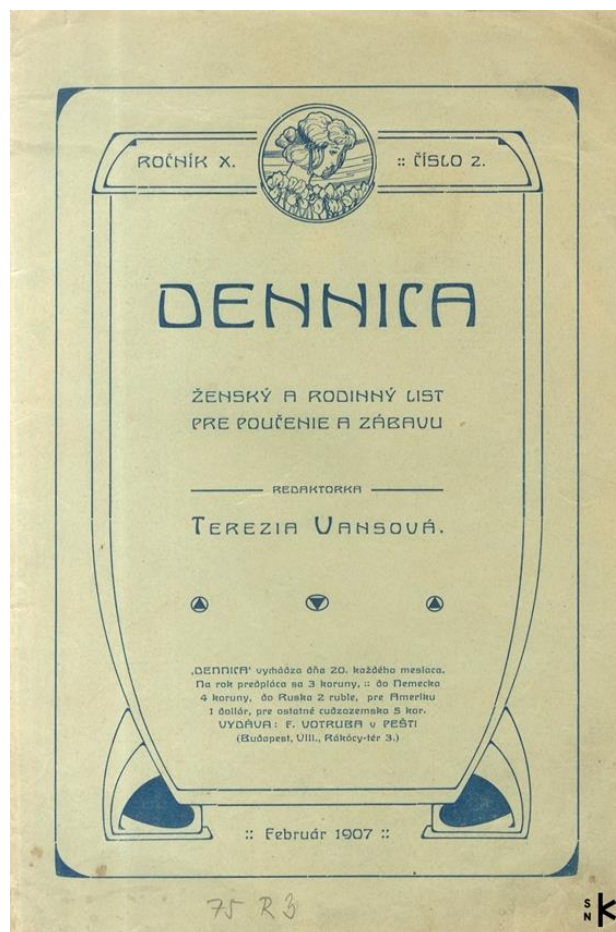
1930 – Balady, Veršíky pre maličkých, Zajko Bojko, Medový hrniec

1931 – Čarovné skielka

1932 – Baránok boží

Društvena djelatnost žena-spisateljica

Kada govorimo o spisateljicama prvoga vala slovačkog realizma, neizbježno je spomenuti njihovo zalaganje i predan rad kako bi uspjele u svom naumu, a to je bilo osnivanje i uređivanje časopisa namijenjenih upravo ženama. Iz nekoliko razloga je taj pothvat bio ne samo izrazito vrijedan i potreban, nego čak nužan. Naime, već je poznato da u doba slovačkog realizma ženama nije bilo dozvoljeno čak ni više obrazovanje, pa ne čudi da nisu postojali časopisi namijenjeni njima, i to ne samo za obrazovanje, nego i za razbibrigu. S obzirom na to da je glavna uloga žena bila domaćinstvo, od njih se očekivalo da se brinu za dom i obitelj. Iz tog su razloga časopisi namijenjeni ženama stekli veliku popularnost. Žene su se željele odmaknuti od stereotipa, te su trebale savjete primjerice o tome kako se lijepo odijevati i slično; časopis im je pružao sadržaj koji je uvijek zanimao žene svih životnih dobi. Zahvaljujući prije svega Terézii Vansovoj i E. M. Šoltésovoj to se promijenilo te neki od časopisa i društava koje su pokrenule djeluju i dan-danas.

Slika 9. Naslovnica časopisa Dennica

Časopis Dennica bio je prvi slovački časopis namijenjen ženama. Prvi broj izašao je 1898. godine, a cilj mu je bio, osim obrazovanja žena, poslužiti kao razbibriga u rijetkim trenucima slobodnog vremena, budući da je većina žena radila u kući i na polju. Prve reakcije na osnivanje takvog časopisa bile su na neki način očekivane, s obzirom na stanje u društvu tada, no začudila je činjenica da nisu samo muškarci kritizirali časopis. Posebno su protiv njega bili predstavnici Slovačkog nacionalnog pokreta. Vladalo je mišljenje da takvo nešto prkosi tradiciji te da nije nešto prirodno. Međutim, u kratkom je vremenu naklada dosegla broj od 3000 primjeraka, što je za to vrijeme bio značajan uspjeh. Osim književnih članaka, u Dennici su se objavljivali i savjeti o domaćinstvu, odgoju djece i zdravlju, te su se promovirale uspješne žene. Zahvaljujući zalaganju Terézie Vansove, časopis je predstavljen i izvan granica Slovačke. Naime, ona je surađivala s nizozemskom novinarkom A. H. Jakobsen.

Dennica je prestala djelovati s početkom Prvog svjetskog rata, a po prestanku djelovanja, Vansová je s ljubavlju govorila o njemu: „*Dalo by sa o tom ešte všeličo povedať, ale nazdávam*

sa, že už o mojej, mne drahej a oplakanej Denici už dost'. Nežila dlho, ale sú ešte mnohí, čo ju spomínajú a tak nie je zabudnutá; lebo zomrel len ten, na ktorého sme zabudli."

U kontextu osnivanja prvih ženskih časopisa, ali i općenito govoreći o prvim angažmanima Slovakinja u kulturi i društvu, ističe se ime Živena. To je najstarije žensko društvo u Slovačkoj, nastalo 4. kolovoza 1869. godine u Turčianskom sv. Martinu. Glavni cilj društva bio je obrazovati žene na polju financija, kuhanja, odgoja djece, ali i kulture, i u kratkom je roku društvo privuklo pažnju brojnih žena. Izdavali su almanah Živena, Letopisy Živeny (uređivao Vajanský), Dennica (prvi ženski časopis) te vlastiti časopis Živena, koji je osnovala E. M. Šoltésová. Članci iz Živene obrazovali su žene o povijesti, vođenju domaćinstva, ručnom radu i slično, a časopis su uređivale obrazovane žene, uglavnom spisateljice koje je karakterizirao nacionalni ponos. Također, organizirane su izložbe slovačkih narodnih nošnji i pjesama, što je bilo vrlo uspješno. Živena ima veliku važnost i zbog toga što je, nakon zatvaranja Matice slovačke i slovačkih gimnazija, ostala jedino funkcionalno slovačko društvo. Osim toga, Živena djeluje i danas. U Slovačkoj broji oko tisuću članica u 12 mjesnih odbora u Banskjoj Bystrici, Bratislavi, Martinu, Banskjoj Štiavnici, Breznu, Čadci, Jelšavi, Lučencu, Pezinku, Prešovu, Smižanima, Sučanima i Žilini.

Slika 10. Logo društva Živena

Zanimljivo je napomenuti da je Živena nastala zahvaljujući muškarcima. Ambro Pietor bio je glavni urednik, a zajedno s Viliamom Pauliny-Tóthom, Martinom Čulenom i Mikulášom Ferienčíkom sazvao je skup u Turčianskom sv. Martinu s ciljem obrazovanja žena. Napokon je počelo konkretnije obrazovanje žena. Naime, 1919. godine Živena je osnovala prvu vlastitu školu za ženska zanimanja u Turčianskom sv. Martinu i obiteljsku školu u Kremnici, dok je 1921. već postojalo deset škola za djevojke u Slovačkoj. 1923. godine osnovan je Institut M. R. Štefánika, u sklopu kojeg je djelovala priznata „Dvojročná škola pre vzdelanie pracovníc vo verejnom zdravotníctve, pečlivosti o mládež a ľudovýchovu" (v. www.zivenabratislava.sk/index.php/historia/historia-zivena). Dvadesetih godina dvadesetog stoljeća članice Živene su bile aktivne na mnogim poljima. Suradivale su i s Crvenim križem, pomagale udrugama za borbu protiv bolesti, organizirale su kazališne predstave amaterskih kazališta za djecu i odrasle, održavale predavanja, recitiranja poezije i predstavljanja narodnih plesova. Živena se, između ostalog, borila za prava žena. 1923. godine nastala je nepolitička „Ženská národná rada", dijelom koje je bila i Živena. Također je sudjelovala u Slovačkom narodnom ustanku. Članice Živene su se brinule o bolesnicima, te osiguravale hranu. Nakon Drugog svjetskog rata osnovana je Národopisná skupina Živeny s ciljem očuvanja pjesama i plesova iz naroda, da bi se zatim 1948. godine udružile s muškom skupinom, što je rezultiralo stvaranjem kulturnoumjetničkog društva Lúčnica. 1954. godine Živena je ukinuta, da bi se ponovo aktivirala u doba revolucije 1989., a samo godinu dana kasnije Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Slovačke udijelilo joj je status nevladne organizacije. Od 1997. godine članicama Živene vraćen je prostor u Martinu, gdje su se tada počeli organizirati susreti pod nazivom „Šoltésovej Martin".

Osnivanje društva Živena i dan-danas ima neizmjeran utjecaj na slovačko društvo. Zahvaljujući ženama-spisateljicama iz prvog vala realizma, nastalo je novo doba u slovačkoj kulturi i društvu te se zauvijek promijenio tijek obrazovanja, ali i pogleda na svijet za žene. Različite ženske udruge koje su počele nicati nakon osnutka Živene imale su značajnu ulogu u godinama koje su slijedile. Glavna je zadaća bilo obrazovanje, ali članice su se aktivirale na svim poljima društva, sudjelovale u pomoći za vrijeme i nakon rata, brinule su o siromašnim obiteljima, organizirale različite manifestacije, poticale djevojke na studije i financijski im u tome pomagale, podržavale su amaterska kazališta i muzeje, otvarale knjižnice... A sve to iz beskrajne ljubavi prvenstveno prema svome narodu, jeziku i kulturi. S obzirom na to da su Vansová i Šoltésová živjele među svakodnevnim, običnim ljudima, te su komunicirale s njima, poznavale su njihove probleme jer su i same bile dio te stvarnosti. Kada bismo usporedili

sadržaj časopisa kao što su Dennica i Živena, ne bismo uočili veliku razliku u odnosu na današnje ženske časopise. Teme koje su se tada provlačile i bile zanimljive ženama, to su i danas. I dok su u Slovačkoj ženska društva i časopisi već bili raširenija pojava, i u Hrvatskoj su se spisateljice isticale ne samo književnim, nego i novinarskim radom. Jedna od njih je Marija Jurić – Zagorka, spisateljica i novinarka koja se također bavila položajem žene u društvu. Ona je surađivala s tada najuglednijim časopisima Vienac i Nada, a svoje je romane objavljivala u dijelovima u Malim novinama, Jutarnjem listu, Obzoru, Ženskom listu, Hrvatskom dnevniku i Hrvatici. Zagorka je uređivala i pisala za Ženski list (1925-1938), prvu hrvatsku reviju namijenjenu ženama, i Hrvaticu (1939-1941). Po samim je nazivima časopisa vidljiva poveznica sa slovačkim časopisima namijenjenim ženama, a osim toga, zanimljiva je činjenica da je Zagorkino autobiografsko djelo Kamen na cesti prevedeno i na slovački jezik.

Slika 11. Naslovnica romana Kameň na ceste M. J. Zagorky u slovačkom izdanju

Ivana Brlić-Mažuranić također se, osim književnim, bavila i uredničkim radom. Možemo ju usporediti sa spisateljicama prvog vala slovačkog realizma u tome što je, kao i one, nailazila na prepreke i nepovjerenje. Između ostalog, često je dobivala upite o tome kako su nastale Priče iz davnine, pa je napisala pismo u kojem je objasnila kako su one u potpunosti njezina invencija: „Uspjele ili neuspjele, manjkave ili savršene, te su *"Priče"* koli u svojoj biti, toli u svojoj izvedbi čisto i potpuno moje originalno djelo. One su sačinjene oko imena i likova uzetih iz slavenske mitologije, i to je sva vanjska veza koju one imaju sa narodnom mitološkom predajom.”, „Posve je drugo pitanje nutarnja veza, koju *"Priče iz davnine"* imaju sa narodnim pjesništvom. S toga gledišta moje su priče zaista ne moje, nego su one pričanja, priviđenja, nade, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena.”, „Kada nam dakle uspije da uronimo sama u sebe, da napišemo nešto ravno iz srca našega, tada je sve ono što je teško napisano, zaista prava slavenska narodna poezija” (Brešić, 2013:165). Napisala je i autobiografiju, iz koje se također može vidjeti poveznica s Vansovom i Šoltésom, koje su, kao i ona, promicale važnost ljubavi prema vlastitom narodu, ali i sentimentalnost koja se provlačila kroz njihova djela. „Moja su dosadnja književna djela malobrojna, a sadržajem i objemom skromna – moj vanjski život pak protekao je mirno, ne izlazeći gotovo nikada iz okvira moje prve i druge obitelji. Ova autobiografija može dakle samo da bude ispovijest o razvitku jednog misaonog i osjetljivog bića, nipošto pako zanimljiva „povijest života” istaknutog pisca” (Brešić, 2013:127). Govorila je i o svojem obrazovanju: „Naobrazba moja sastojala se, osim dvaju javnih razreda (jednog nižeg i jednog višeg), u privatnoj obuci, koja je uslijed opetovanog premještenja roditelja, bila dosta nesuvisla” (Brešić, 2013:128). Iz toga je vidljiva sličnost sa situacijom u Slovačkoj, naime, žene nisu imale više obrazovanje niti ih se na to poticalo. Osim toga, opisala je i svoju ljubav prema domovini. „Najjači upliv na moju osjetljivu dječju dušu vršila je okolina. Prvi svjesni osjećaj, koji je u roditeljskoj kući u meni nastao, bila je ljubav za hrvatsku domovinu i za onaj široki zanosni pojam slavjanstva, kojemu je ova ljubav jezgrom” (Brešić, 2013:130). U ovome je vidljiva poveznica s predstavnicama prvog vala slovačkog realizma, koje su također isticale ljubav prema domovini i vlastitom narodu. Spisateljica se može povezati i sa Šoltésom u tome što je također pisala dnevnik: „Odmah iste večeri započnem pisati dnevnik. Ovaj je dnevnik zadovoljavao moju žudnju za pisanjem. On je, skine li se gdje gdje banalni sentimentalni nakit, vjerna povijest mojeg društvenog razvitka u kojem se izmjenjuju, gotovo bez prijelaza, sad burne sad klonule društvene faze, sad dugačke filozofske stranice s najobičnijim djevojačkim sanjarijama i patriotsko-političkim ushitima” (Brešić, 2013:133). Vidljiva je potreba za izražavanjem vlastitih misli, ali i umjetničkog izražavanja. Ivana Brlić-Mažuranić, kao i Šoltés i Timrává, povukla je pitanje ženskog položaja u književnosti.

Željela je da se prepozna vrijednost ženskog rada u književnosti i njezin doprinos društvu. „Moja velika želja, da kadgod tiskom izađe bilo što iz mojeg pera, bila je već rano potiskivana drugim vrlo jakim čuvstvom: moje me je naime razmišljanje rano dovelo do zaključka, da se spisateljstvo ne slaže s dužnostima ženskim.” (Brešić, 2013:133), „Kad je počela dorašćivati četica moje djece i kad se je u njih pojavila običajna u to doba želja za čitanjem učinilo mi se ujedanput da sam našla točku, gdje se moja želja za pisanjem izmiruje s mojim shvaćanjem dužnosti. Moja djeca žele čitati – koja radost za mene da i na tom polju budem njihovim provodičem, da im otvorim vrata k onom bajnom šarolikom svijetu u koji svako dijete stupa prvim čitanjem – da njihove bistre i ljubopitne oči svrnem na one strane života koje želim da najprije uoče i da ih nikada s vida ne izgube. Kako da se takav posao ne slaže sa mojim dužnostima?!” (Brešić, 2013:140). Žene-spisateljice prvoga vala slovačkog realizma imale su jasan cilj – obrazovati žene. I to prvi put u povijesti. I nisu namjeravale stati u svojem naumu. Bile su na neki način i same jednostavne žene sa stvarnim problemima. Štoviše, i Vansová i Šoltésová su se suočile s najvećom tragedijom koju majka može doživjeti, a to je gubitak djece. Unatoč tome, borile su se za opće dobro jer su bile svjesne da je promjena nužna. Svoj su život posvetile pomaganju drugima i u tome je njihova veličina. Časopisi namijenjeni ženama u to doba sadržajno se ne razlikuju mnogo od današnjih časopisa, ali važno je naglasiti kako su upravo one donijele veliku promjenu u slovačkom društvu svojom društvenom djelatnošću i stalnim pomaganjem ženama, i ne samo njima.

Zaključak

Slovački se narod stoljećima suočavao s neprestanim nacionalnim pritiskom, bio je podvrgnut snažnom utjecaju okolnih zemalja i jezika, te se zbog toga njegov jezik i kultura nisu mogli slobodno razvijati. Ľudmila Podjavorinská zagovarala je stajalište da je razina kulture i obrazovanja naroda i čovjeka simbol njegove slobode. Možemo, dakle, zaključiti da je kultura ogledalo društva. Slovaci dugo nisu imali autonomiju, a nakon što su im uslijed snažne mađarizacije ukinute ustanove na slovačkome jeziku, činilo se da nema nade da će nešto krenuti nabolje. Međutim, upravo je u razdoblju realizma došlo do procvata slovačke kulture i književnosti, i to zahvaljujući, između ostalog, pojavi žena-spisateljica.

Uzevši u obzir stalne represije s kojima su se Slovaci suočavali kroz povijest, možemo reći da su, i kada je konačno došlo do pomaka u stvaralaštvu, djelovali u izuzetno teškim vremenima. No nakon što se narod probudio i podigao ustanak, razvoj slovačke kulture i književnosti se počeo kretati u boljem smjeru. Također, slovački se realizam zbog društveno-političkih okolnosti razvio sporije nego u ostalim zemljama Europe, te se razvijao u dva vala. Jedno od glavnih obilježja prvoga vala svakako je pojava žena-spisateljica. Naime, sve do tog trenutka, u Slovačkoj su se književnošću javno bavili isključivo muškarci. Obrazovanje je također bilo ograničeno za žene. Nije im bilo dozvoljeno obrazovati se više od osnovnog stupnja. Međutim, žene-spisateljice prvog vala slovačkog realizma, od kojih treba posebno izdvojiti Teréziu Vansovu i Elenú Márothy-Šoltésovú, nisu se zadovoljile time. Znale su, još od malena, da žele čitati, pisati i obrazovati se, a što je također vrlo važno, željele su obrazovati i ostale žene. Upravo je to bila njihova glavna uloga i ono po čemu su posebne. Naime, žene-spisateljice prvog vala realizma željele su se aktivno uključiti u društvo, posebno književnost, ali nije im bila namjera pisati samo radi umjetnosti. Također, nisu željele biti samo promatračice društva, nego su ga željele promijeniti, utjecati na njega. U tome su uvelike uspjele.

Bez obzira na to što su se od početka svoga nauma suočavale sa snažnim kritikama, žene-spisateljice nisu dozvolile da im se poremete planovi. Zaslužne su za osnivanje prvih udruga i časopisa u Slovačkoj namijenjenih ženama. Od njih treba izdvojiti časopis *Dennica*, koji se pojavio prvi, i *Živena*, časopis u sklopu istoimenog društva. Također, zahvaljujući djelovanju članica *Živene*, otvarale su se škole za djevojke i žene, organizirale su se razne izložbe i predstave amaterskih kazališta, te se razvijao humanitarni rad. S obzirom na situaciju u Slovačkoj u to doba, moglo se očekivati da će časopis kritizirati muškarci. Vladalo je mišljenje da se takvo nešto protivi tradiciji te da nije prirodno. No upravo je odlučnost Vansove i Šoltésove dovela slovačko društvo do situacije koja je zauvijek promijenila tijekom razvoja slovačke književnosti. Žene-spisateljice imale su važnu ulogu u obrazovanju žena, ali ne samo to, željele su im pružiti i razbibrigu. Naime, i same spisateljice bile su dio tadašnjeg društva, naizgled obične žene sa stvarnim problemima. Kao ostale, i one su se bavile obiteljima, brinule o djeci i radile na gospodarstvima. Kad bi imale slobodnog vremena, to bi koristile za čitanje i pisanje. Razgovarale su sa ženama iz svoje okoline i, upravo zato što su ih tako dobro poznavale, znale su o čemu žele čitati te što ih zanima. Kada bismo sadržaj časopisa kao što su *Dennica* i *Živena* usporedili sa sadržajem današnjih časopisa za žene, mogli bismo vidjeti da nema prevelike razlike u njima. Žene su i tada zanimali savjeti o kućanstvu, odgoju djece, kuhanju, ali i teme iz kulture i društva. Cilj časopisa u doba realizma bio je, između ostalog,

obrazovati žene na planu politike, financija i slično. A ako bismo tražili razliku, današnjim časopisima za žene nije cilj samo obrazovanje, s obzirom na to da nije neobično da žene imaju visoko obrazovanje, a i dostupnost informacija je neusporedivo raširenija.

Iako je prvotni cilj žena-spisateljica u doba realizma bio podučavanje žena, ne smijemo zanemariti ni književnu vrijednost njihovih djela. Svima je zajednička ljubav prema narodu, ali i prema vlastitim obiteljima, i to se vidi u njihovim djelima. Sentimentalizam se provlači kroz djela gotovo svih spisateljica slovačkog realizma. Djelo koje se posebno istaklo je roman u obliku dnevnika *Moje deti* E. M. Šoltésove. U njemu spisateljica bilježi razvoj svoje djece koju je prerano izgubila. Nije se ustručavala podijeliti i manje lijepe trenutke, što je doprinijelo autentičnosti djela. Također, s obzirom na to da su se spisateljice već odmakle od povijesnih tema, što je prevladavalo u prethodnom razdoblju, i bavile se suvremenim društvom, sama tematika je privukla čitateljice, ali je bila zanimljiva i zbog toga što se svatko mogao poistovijetiti barem s dijelom pročitano. U tom se razdoblju počela intenzivnije pisati i literatura za djecu.

Razdoblje realizma u slovačku je književnost donijelo brojne promjene, i to nabolje, bez obzira na to što su spisatelji toga doba stvarali u teškim uvjetima. Zasigurno nije bilo lako stvarati i djelovati u vrijeme kada su vladale represije i stalni pritisci sa svih strana. Također, zatvaranje ustanova i zabrana obrazovanja dodatno su otežavale situaciju, pa je stoga još veća vrijednost ostavštine predstavnika slovačkoga realizma, posebice prvog vala. Oni su odlučili djelovati unatoč zabranama, ili baš zbog njih, te su probudili narod i okrenuli se budućnosti. Veliku su promjenu donijele žene-spisateljice svojim neumorim zalaganjem, kako bi olakšale put svojim nasljednicama u književnosti, i nepobitna je činjenica da je zahvaljujući njima slovačka književnost obogaćena na više načina. Isto vrijedi i za slovačko društvo. Njihov će utjecaj zauvijek ostati vrijedan trag u slovačkoj povijesti i književnosti te kulturi slovačkoga naroda.

Popis literature

1. Brešić, Vinko, ur., 2013: Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić, Kritičko izdanje, Ogranak Matice hrvatske, Slavonski Brod.
2. Hajduková, Terézia i Zuzana Majerová, 2002: Ženy v slovenskej literatúre, Knížnica P.O. Hviezdoslava, Prešov.
3. Jankovič, Ján, prev., 2001: Marija Jurič Zagorka, Kameň na ceste, Z chorvátskeho originálu Kamen na cesti, Záhreb, Mladost 1990., JUGA, Bratislava.
4. Karpatský, Dušan, ur. Aleksandar Flaker, 1975: Česka i slovačka književnost, Mladost.
5. Kovačević, Zrinka, dr. sc., 2014/2015: bilješke s predavanja na kolegiju Slovačka književnost XX. stoljeća, Zagreb.
6. Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga, 2005: II. knjiga, Ar-Be, Večernji list d. d., Zagreb.
7. Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga, 2007: XVII. Knjiga, Qu-Sa, Večernji list d. d., Zagreb.
8. Podsedlá, Magda, 1971: Terézia Vansová – život a tvorba, Mestská knižnica pre mládež, Košice.
9. Šmatlák, Stanislav, 2001: Dejiny slovenskej literatúry II (19. storočie a prvá polovica 20. storočia), Bratislava.
10. Šoltéssová, Elena Maróthy, 1968: Moje deti, Dva životy od kolisky po hrob zápisky a rozpravy, Tatran.
11. Šchedrov, Ljiljana i Nataša Perak Lovričević, 2010: Glazbeni susreti 4, udžbenik glazbene umjetnosti sa zvukovnim CD-ima za četvrti razred gimnazije, Profil.
12. Vansová, Terézia, 1941: Rozprávky a črty, Tranoscus, Liptovský Mikuláš.
13. Žmegač, Viktor, 1987: Povijesna poetika romana, Grafički zavod Hrvatske.
14. <https://dennik.sk/blog/512230/bojovala-za-slovenske-zeny-a-narod-aj-ke-d-oni-bojovali-proti-nej-terezia-vansova/> (zadnji pristup 29. travnja 2019).
15. https://sk.wikipedia.org/wiki/Elena_Maróthy-Šoltéssová (zadnji pristup 8. lipnja 2019).

16. https://sk.wikipedia.org/wiki/Terézia_Vansová (zadnji pristup 27. svibnja 2019).
17. <https://www.czsk.net/svet/clanky/osobnosti/marothy.html> (zadnji pristup 20. svibnja 2019).
18. <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/ludmila-podjavorinska-4903> (zadnji pristup 20. svibnja 2019).
19. <http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/elena-soltesova> (zadnji pristup 27. svibnja 2019).
20. <http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/terezia-vansova> (zadnji pristup 27. svibnja 2019).
21. <https://www.osobnosti.sk/osobnost/elena-marothy-soltesova-1233> (zadnji pristup 20. svibnja 2019).
22. www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9601 (zadnji pristup 29. travnja 2019).
23. www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29566 (zadnji pristup 29. travnja 2019).
24. www.zivenabratislava.sk/index.php/historia/historia-zivena (zadnji pristup 29. travnja 2019).
25. zivena.net/?p=1 (zadnji pristup 29. travnja 2019).

Ženy-spisovateľky v období slovenského realizmu

Slovenský národ storočiami nemal podmienky, aby bol samostatný a aby rozvíjal vlastnú kultúru a literatúru. To sa začalo meniť počas slovenského národného hnutia v 19. storočí, keď Slováci začali bojovať o vlastné ciele. V období realizmu slovenskí spisovatelia vyjadrovali lásku k svojej krajine a národu.

Realizmus sa na Slovensku rozvíjal v dvoch častiach. Prvý krát v slovenskej verejnosti začali písať ženy. Hlavne na začiatku realizmu ženy-spisovateľky boli aktívne nielen v literatúre, ale chceli vzdelávať slovenské ženy v oblastiach politiky, kultúry a iného. Medzi najúspešnejšie ženy-spisovateľky patria Terézia Vansová a Elena Maróthy Šoltéssová. Oni boli úspešné nielen v literatúre ale aj založili prvé slovenské časopisy, v ktorých poučovali ženy a podporovali ich činnosť.

Vďaka zmenám, ktoré priniesli slovenské ženy-spisovateľky v čase realizmu už bolo ľahšie rozvíjať činnosť iných žien, a vďaka úsiliu všetkých spisovateľov slovenského realizmu sa celkovo zlepšila situácia nielen v literatúre, ale aj v celom spoločenstve.

Kľúčové slová: realizmus, ženy-spisovateľky, Vansová, Šoltéssová, Živena

